

**Van begijnen tot zusters HH Harten:
zeven eeuwen vrouwelijke
religieuzen in Ninove**

Inhoud

Inleiding	3
1. Het begijnenconvent van Ninove (1300-1500)	4
1.1. De verre oorsprong	4
1.2. Het begijnhof	4
2. De grauwezusters in het susterhuys (1500-1672)	6
2.1. Ten dienste van God en de Ninoofse zieken	6
2.2. De pest	7
2.3. De open school der grauwezusters	8
2.4. Het monsterproces	8
3. De penitenten – recollectinen in het susterhuys (1672-1796)	11
3.1. Een gulle markiezin	11
3.2 Het dagelijks leven	12
3.3. De school van de penitentenzusters	12
3.4. De citoyens en de penitenten	13
4. De zusters van de HH. Harten in het susterhuys (1836 tot heden)	15
4.1. Een nieuwe stichting	15
4.2. De leefregel	16
4.3. Het belangrijkste doel: het onderwijs van de jeugd	18
4.4. De bijhuizen	20
4.4.1. Denderwindeke (1845-1980)	20
4.4.2. Sint-Jorisstraat Ninove (1876-1979)	20
4.4.3. Pollare (1892-1979)	21
4.4.4. Okegem (1894)	21
4.4.5. Outer (1911-1983)	21
4.4.6. Burchtdam Ninove (1911-1985)	22
4.5. De zorg voor arme zieken	22
4.5.1. De opvolgsters van de hospitaalzusters	22
Bibliografie	26

Inleiding

Het Zusterhuis bevindt zich al 7 eeuwen aan de kruising van de Dender en de Burchtstraat. Daar tegenover verrees op de rechteroever van de rivier eertijds de burcht van de heren van Ninove. De zusters van de huidige congregatie der Heilige Harten zijn echter niet de oorspronkelijke bewoonsters van dit convent.

In de 14de en de 15de eeuw verbleven op deze plaats begijnen. De huidige naam van de naastgelegen Denderbrug – de Begijnenbrug – verwijst naar deze verre oorsprong.

In 1505 vormden grauwezusters dit begijnenconvent om tot een 'susterhuys'. Meer dan 150 jaar zouden zij er de pestlijders verzorgen en er een school leiden.

Deze grauwezusters werden in 1671 omgevormd tot penitenciezusters, die er tot aan de Franse revolutie onderwijs zouden geven.

Vanaf 1836 betrokken de zusters der HH. Harten het voormalige penitencieklooster, waarbij zij zich toelegden op onderwijs, zieken- en bejaardenzorg.

Sinds de stichting van het begijnhof door Jan de Block hebben 4 religieuze gemeenschappen mekaar hier dus opgevolgd. Men zal derhalve met schroom en eerbied deze plek betreden omdat ze ontzagwekkend is wegens de 7 eeuwen van religieus en caritatief leven, die zich hier hebben voltrokken. De geschiedenis van deze congregaties laten ons hun grootse en hun kleinere kanten kennen, want ook hen was niets menselijks vreemd.

1. Het begijnenconvent van Ninove (1300-1500)

1.1. De verre oorsprong

In november 1137 stichtten 7 kanunniken van de Leuvense Parkabdij samen met de Ninoofse kanunnik Boudewijn Wala een premonstratenzerabdij ⁽¹⁾ in het noordelijke deel van de stad Ninove. Het was aanvankelijk een dubbelklooster. Pas 50 jaar later – lang nadat de orde de afstand tussen abdijen voor paters en zusters op 1 mijl had bepaald – kregen de zusters van Ninove aanzienlijke bezittingen in het nabijgelegen Brabantse Ledeberg-Pamel ⁽²⁾. Het bleek naderhand een vergiftigd geschenk, want de norbertinessen bleven er verkommerd achter.

Na de teloorgang van deze stichting konden devote vrouwen uit en rond de stad wel nog terecht in de cisterciënzerinnenabdij ⁽³⁾ Beaupré van Grimminge, gesticht in 1228 door Aleidis, vrouwe van Boelare.

1.2. Het begijnhof

Rond 1300 stichtte Jan de Block een begijnenconvent ⁽⁴⁾ voor enkele devote jonge dochters in Ninove. Over de man in kwestie weten we niets, behalve de vermelding van zijn naam in de laatste wilsbeschikking van Jan Ghellinck, heer van Schendelbeke ⁽⁵⁾.

⁽¹⁾ De abdij zal het leven in Ninove en omgeving beheersen van 1137 tot 1796. Bij de opheffing van de abdij bedroeg de totale oppervlakte van het domein 2.100 bunder of ongeveer 2.500 ha.

Omdat zij de regel van de H. Norbertus volgden, worden de paters en zusters van deze orde norbertijnen en norbertinessen genoemd. Norbertus van Genep (ca 1080-1134) wist door zijn levenswijze vele priesters en leken te fascineren. Er werd hen een oud kerkje toegewezen in het afgelegen Prémontré (bij Laon in Frankrijk), waar zij zich vestigden. Op kerstnacht 1121 verbonden deze premonstratenzers zich tot een leven van eenvoud en armoede volgens de regel van Sint-Augustinus (354-430). Dat betekende een religieus gemeenschapsleven in een monastiek kader, verbonden met de apostolische dienstbaarheid voor de mensen.

De premonstratenzer- of norbertijnerorde heeft een belangrijke rol gespeeld in onze gewesten. In Vlaanderen heeft deze orde nog abdijen in Averbode, Grimbergen, Heverlee (Park), Postel, Tongerlo en de zusterabdij van Veerle.

⁽²⁾ Ninove lag op de grens van het graafschap Vlaanderen en het hertogdom Brabant, waarbij de Dender een natuurlijke grenslijn markeerde.

⁽³⁾ De naam verwijst naar de abdij van Cîteaux (11de eeuw), die samen met Cluny (10de eeuw) toonaangevend is geweest in de vernieuwing van het monnikenwezen. Bij de dood van de H. Bernardus in 1153, abt van Clairvaux en wellicht de meest invloedrijke vernieuwer van de orde van Cîteaux, telden de cisterciënzers al 343 abdijen.

⁽⁴⁾ Ten tijde van de kruistochten, toen vele mannen naar het Oosten trokken en een groot aantal er sneuvelde of stierf aan een of andere ziekte, bleven vele vrouwen hier achter als weduwe of alleenstaande. In hun eenzaamheid keerden de vromen zich tot God en zo ontstond een beweging van gehuwde en ongehuwde vrouwen, die hun leven wilden wijden aan God. In de volksmond werden ze heilige of vrome vrouwen of maagden genoemd. Ze leefden van hun eigen handenarbeid in onthechting en onthouding. Ze voelden zich niet geroepen tot het traditionele kloosterleven, maar ook niet tot het gewone leven. Vrij spoedig kregen zij de naam begijnen. In het begin van de 13de eeuw gingen een aantal begijnen samen wonen in de buurt van hospitalen of gasthuizen, waar ze overdag werkten. Zo ontstonden in Vlaanderen de begijnhoven. De begijnen hebben ook een mannelijke tak gekend: de begarden of bogarden; deze zijn echter nooit zo talrijk geweest.

De herkomst van het woord begijn blijft onzeker. Men lijkt thans wel van mening, dat het een verbastering zou zijn van Albigenzen, de beweging van Katharen, voornamelijk geconcentreerd in de streek van Albi en de Languedoc. Net als de Albigenzen werden de begijnen 'continentes' (Latijn = de kuisen) genoemd, omdat ze afwijzend stonden tegenover het huwelijk. Aanvankelijk had het woord dus een negatieve betekenis; men duidde er vrouwen mee aan, die blijk gaven van een soort vroomheid die in het traditionele kloosterleven niet werd teruggevonden. Rome volgde om die reden de hele beweging met argwaan.

Vermoedelijk is dat convent eerst rond 1300 bewoond geweest door begijnen, 50 jaar na aanvang van het begijnhof van Geraardsbergen (1245-1246) en 40 jaar na de stichting in Aalst (1261). Het hof lag beschut achter de aarden stadswal en de vestgracht langs de linker Denderoever. De kapel en het naastliggende convent stonden haaks op de Burchtstraat en keken uit op het hospitaal, dat er al in 1268 was gesticht en de begijnen mogelijk had aangetrokken.

Gedurende 200 jaar woonden er nooit meer dan 4 begijnen in het Ninoofse conventshuis. Ze leefden er van de inkomsten van de goederen, hen geschonken door de stichter, en van de giften van andere weldoeners. Bij hun intrede betaalden zij geen bruidsschat of dote voor hun onderhoud, in tegenstelling tot de begijnen van Geraardsbergen, die in 1414 zelfs tot 24 schellingen (6) betaalden bij hun intrede.

De Ninoofse begijnen hebben hier uiteindelijk maar 2 eeuwen vertoefd. Op de zaterdag na Pinksteren 1488 verscheen een grote legerbende van keizer Frederik II voor de stadspoorten. Ze bestormde dezelfde nacht nog de stad; de Begijnenbrug en alle andere stadsbruggen werden vernield. Gedurende de daaropvolgende 6 jaar kon geen stadspoort de plunderaars uit de half verwoeste stad weghouden. Rond 1500 troffen 6 grauwezusters uit het hospitaal van Viane een vervallen convent aan – inmiddels eigendom geworden van de stad – met nog slechts één eerbiedwaardige begijn van de 4, die er eertijds woonden. Omdat ze al bejaard was mocht ze de rest van haar leven slijten in het oude begijnhof, waarvan de grauwezusters een ‚susterhuys‘ zouden maken.

Figuur 1: grootjuffrouw Joanna Bauters van het groot begijnhof in Gent. Dit is één der oudste begijnenportretten. Zo konden ook de Ninoofse begijnen er hebben uit gezien (Kunstpatrimonium, Brussel).

⁽⁵⁾ In het testament van 21 september 1333 lezen we: *“Item in conventu begheinarum eiusdem loci (sc. de nineve) quem dictus johannes bloc fundavit ibidem quinque solidos ad picantiam”* – *“Ook aan het begijnenconvent van dezelfde stad (nl. Ninove), dat de genaamde Jan de Bloc stichtte, vijf stuivers tot pitancie (vergifenis).”*

⁽⁶⁾ 1 pond (of livre) = 6 gulden (of florin) = 20 schellingen (schillingen of sous) = 120 stuivers (of petards) = 240 penningen (of deniers).

2. De grauwezusters in het susterhuys (1500-1672)

“God slaat niet of hij zalft”, gold op het einde van de 15de eeuw ook voor het resterende Ninoofse begijntje. In het voorjaar van 1489 verzorgden de grauwezusters (7) van Viane bij Geraardsbergen de gekwetsten van de grote oorlog, waarin het begijnhof haast was ten onder gegaan.

De zusters hadden in 1483 uit handen van de pater Jan Chrochin, de provinciale overste van de Franse minderbroeders, hun statuten gekregen. Daarin was hen uitdrukkelijk de verzorging van de zieken thuis opgedragen.

2.1. Ten dienste van God en de Ninoofse zieken

Ninove was de laatste vreselijke pestepidemie van 1483 niet vergeten. In hun grote onrust vroegen de Ninoofse magistraten en alle inwoners hulp en redding bij de grauwezusters van Viane om in tijden van pest dag en nacht de pestlijders bij te staan. Die vraag kwam de grauwezusters gelegen, want hun klooster in Viane was overbelast en een nieuwe stichting zou een welgekomen oplossing betekenen.

Een Ninoofs stadsregister maakt melding van een akkoord uit 1500 tussen de grauwezusters en de stad. De zusters ontvingen jaarlijks 2 pond van de provisor der H. Geesttafel (8) en waren bovendien vrij van de belasting op het bier. Zij mochten in het oude begijnhof komen wonen en de kapel gebruiken; alles was wel erg vervallen, maar de stad zou de herstelling zelf bekostigen. Het oude begijntje, dat er nog woonde, mocht blijven. In tijden van pest werd van de zusters verwacht dat ze de ongelukkigen, arm of rijk, dag en nacht liefdevol bijstonden.

Figuur 2: een detail van het stadsplan van Ninove anno 1550-1565 door Jacob van Deventer; het 'susterhuys' op de plaats van het oude begijnhof (omcirkeld) is dan 50 jaar oud. (Koninklijke Bibliotheek, Brussel)

(7) De grauwezusters droegen het grijze (grauwe) scapulier van de franciscaanse derde orde (het schouderkleed dat op borst en hoofd over het habijt werd gedragen). De eerste orde bestond uit de minderbroeders, ook franciscanen genoemd naar de stichter Sint-Franciscus (1182-1226) van Assisi. In 1213 kwam de tweede orde van Franciscus tot stand: de vrouwelijke tak van de clarissen aan het hoofd waarvan H. Clara (1194-1253) stond. Deze groeide – tegen de oorspronkelijke bedoeling van Franciscus in – uit tot een louter contemplatieve orde. Tenslotte kwam in 1221 een derde orde tot stand, de zogenaamde tertiariissen. Zij was bedoeld voor de mensen, die in de wereld volgens de franciscaanse spiritualiteit wilden leven. Binnen die laatste orde maakte men een onderscheid tussen de reguliere ordelingen, waartoe de grauwezusters en de penitenten-recollectinen (van het Latijn penitentia = boete en van het Latijn recollectio = bezinning) behoorden. Daarnaast waren er nog de seculiere ordelingen voor leken. Ten gevolge van een hervorming in de franciscaanse orde op het einde van de 16de eeuw ontstonden de recoletten.

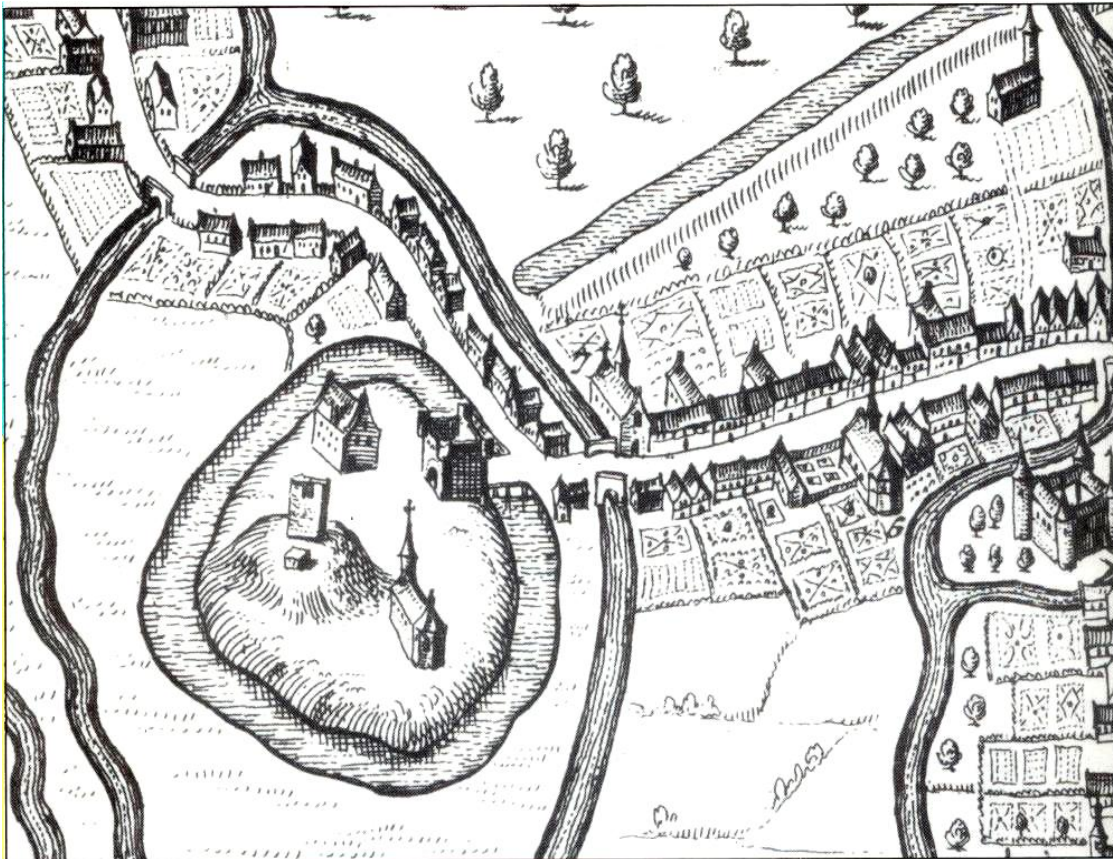
Paus Leo XIII heeft hen met de andere franciscaanse groepen in 1897 tot de orde der minderbroeders samengebracht.

(8) De H. Geesttafel, ook armentafel of armendis genoemd, was aanvankelijk letterlijk een tafel achteraan in de kerk, ten behoeve van de armen. Rijkere inwoners legden er giften op, enerzijds om de armen te sussen, anderzijds om zich een plaats in het hiernamaals af te kopen.

De officiële stichtingsakte van het 'susterhuys' door bisschop Jacob de Croy van Kamerijk, tot wiens diocees Ninove behoorde, dateert van 19 februari 1505 en bezegelde deze situatie. Er mochten 6 grauwezusters vanuit Viane overkomen, met een maximum van 12, naar het Ninoofse begijnhof. Als derde orderlingen van Sint-Franciscus moesten ze leven in armoede en dienstbaarheid aan God en de zieke inwoners van de stad. Alle weldoeners van het nieuwe convent kregen een aflaat van 40 dagen ⁽⁹⁾.

In een kerkrekening van Ninove uit 1523-1524 werden de nieuwe zusters zijdelings vermeld: de rente van 2 schellingen, die Pauwel Coppenholle vroeger betaalde, kwam ten laste van *tsusterhuys en de grauwen susteren* kregen 7 pond en 4 schellingen *vander kercken lijnwaet te wasschene*; een godvruchtig werk, waarmee de zusters zich dienstbaar maakten voor de parochie en hun karige inkomsten aanvulden.

2.2. De pest

Figuur 3: detail van het stadsplan van Ninove anno 1641 in de omgeving van de omwalde burcht en het 'susterhuys' langs de andere oever tegenover de ingang van de burcht. (Uitgegeven door A. Sanderus in zijn *Flandria illustrata*; privé-verzameling)

In de vroege 16de eeuw moest de stad vaak een beroep doen op de liefdevolle handen van de zusters tijdens de pestepidemieën van 1517, 1523 en 1529. Volgens hun constituties van 1483 moesten 2 zusters de zieke 3

⁽⁹⁾ De aflaat is de kwijtschelding van de tijdelijke straffen, die men na de vergeving der zonden hier of in het vagevuur nog zou moeten ondergaan. Om een aflaat te verdienen moest de gelovige biechten, te communie gaan en een goed werk doen bij wijze van penitentie. Dat laatste bestond vaak uit een bijdrage aan het algemeen nut. Tot het midden van de 13de eeuw was de theorie over de aflaten nog vrij vaag en onzeker. Kerkleraren zoals Thomas van Aquino zetten deze echter systematisch uiteen. Volgens hen bestond de mogelijkheid om deze aflaten ook toe te passen op de zielen in het vagevuur. Voor een volle aflaat was de biecht vereist: biecht en aflaat samen vergaven zonde en scholden straf kwijt.

De misbruiken begonnen toen de zogenaamde aflaatbrieven in omloop kwamen. Oorspronkelijk gaf een dergelijke brief aan de bezitter het recht zich een biechtvader te kiezen. Deze kon hem na een berouwvolle biecht eenmaal in het leven en bij het sterven absolutie schenken. Al spoedig ontstond echter een handel in dergelijke aflaatbrieven. Zo kwam Martin Luther (1483-1546) in 1516-1517 in conflict met de aflatenprediker en dominicaan Johann Tetzel. Deze vroeg een bijdrage voor de bouw van de Sint-Pietersbasiliek in Rome, waardoor de hele aflatenproblematiek een uitgesproken financieel aspect kreeg. De theologische twistgesprekken, die daaruit volgden, lagen mee aan de basis van de reformatie.

dagen lang in zijn huis bijstaan. In 1517 hielden de stadsmagistraten 2 zusters echter 40 dagen lang bij het ziekbed van Adriaan Saegman vast, om de ziekte niet verder te verspreiden. Op den duur maakten deze voorzorgen de werking van de zusters onmogelijk.

Ninove heeft de 16de eeuw afgesloten met een lange reeks van pestepidemieën van 1571 tot 1584, die ook jaren waren vol oorlog en honger. In die periode worden geen grauwezusters in de nabijheid van de pestlijders vernoemd. Misschien was het ze teveel geworden in een stad, die letterlijk en figuurlijk zo goed als geruineerd was. In 1595 bijvoorbeeld was de kapel van het convent, die een eeuw eerder was verwoest, nog altijd niet heropgebouwd. Van zusters, die tijdens het uitoefenen van hun menslievend ideaal aan de pest bezweken, vinden we nergens enige vermelding.

De 17de eeuw is daarentegen vrij mild geweest voor de grauwezusters. Juist vóór een der laatste grote pestepidemieën in 1667 vroegen ze dan ook om ontlast te worden van hun opdracht: het verzorgen van de pestlijders. Op dat ogenblik waren immers 7 grauwezusters uit het „susterhuys” vertrokken om toe te treden tot de premonstratenzerorde van de Ninoofse abdij (zie infra 2.4. Het monsterproces en 2.5. Het vertrek van de zusters).

2.3. De open school der grauwezusters

Diverse archiefstukken dragen bewijzen aan, dat de grauwezusters ook onderwijs verschaften aan leerlingen – internen en externen – uit de stad en omliggende. Het schoolgeld varieerde van 6 pond tot 7 pond en een halve zak graan. Het lessenprogramma bood een eerder praktisch onderricht in lezen en schrijven, naaien, kantklossen en ander handwerk.

Op 11 april 1668 vroeg de Ninoofse abdij de sluiting van de kloosterschool, maar de hoogbaljuw, de burgemeester en de schepenen gingen daar niet op in. Door een uitspraak van de Raad in Gent dwong een deurwaarder op 12 december 1670 de grauwezusters echter om hun school te sluiten. Na een smeekschrift van de zusters, gericht aan de raadsheren, werd de abdij op 4 februari 1671 echter in het ongelijk gesteld.

Figuur 4: een grauwezuster van de derde orde van Sint-Franciscus. (Uit Ph. Maillart, Collection des costumes de tous les ordres monastiques)

2.4. Het monsterproces

Bij de stichtingsakte van 1505 had bisschop Jacob De Croy aan het ‘susterhuys’ een wankel kerkrechtelijk statuut gegeven: de grauwezusters bleven onder de jurisdictie van de minderbroeders, maar de pastoor van Ninove – een kanunnik uit de Ninoofse premonstratenzerabdij – had er pastorale rechten en inkomsten. Dit wankele evenwicht bleef 150 jaar bestaan.

In 1644 vroegen de zusters aan de minderbroeders herhaaldelijk om geestelijke hulp van een pater-biechtvader uit de eigen orde. Zonder succes, want de kanunnik-witheer ⁽¹⁰⁾ bleef er biecht horen en bracht in zijn witte habijt dagelijks de glans van de rijke premonstratenzerabdij binnen in het arme klooster.

Sinds 1661 hadden de toenmalige overijverige abt Jan De Neve en de kanunnik-biechtvader Cornelius de Rantere aan de grauwezusters voorgesteld om slotzusters van Premontre te worden in een nieuw te bouwen klooster in Gent. De abt beloofde de zusters een jaarlijkse schenking van 100 pond. Op 30 april 1662 vroegen moeder Joanna Robert en haar medezusters op het kapittel van de minderbroeders in Brugge om tot de orde van Sint-Norbertus te mogen toetreden.

⁽¹⁰⁾ Omwille van hun witte habijt werden de premonstratenzers of norbertijnen ook witheren genoemd.

Niet lang daarna, op 9 september 1662, had de provinciaal van de minderbroeders Francies van Heule in het 'susterhuys' een gesprek met moeder-overste Joanna. Hij herinnerde haar aan de goede onderlinge samenwerking en benadrukte de vaagheid van de belofte voor een nieuw klooster in Gent. Bovendien konden de zusters binnen de orde van Sint-Franciscus zelf intreden in een van de onderverdelingen met een meer diepgaand geestesleven. De franciscaanse pater Robertus Roberti uit Geraardsbergen en zijn compagnon zouden voortaan en zonder kosten de biechtvader Cornelius de Rantere uit de abdij vervangen.

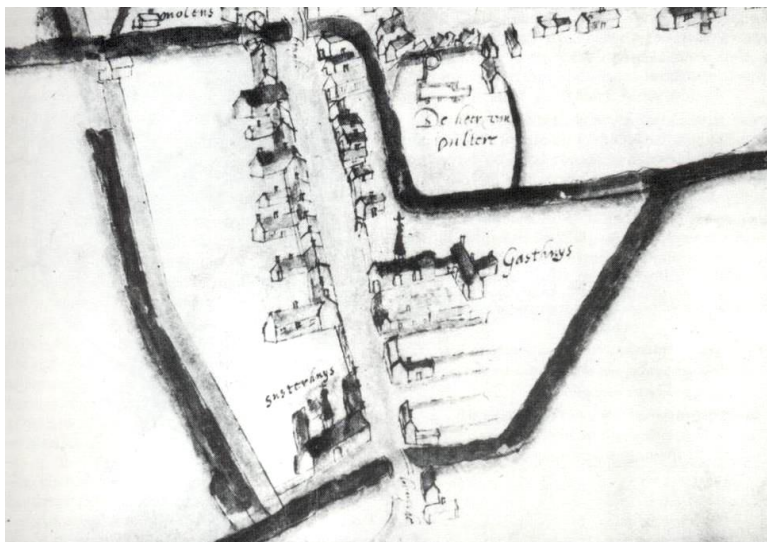

Figuur 5: abt Jan de Neve. (Prentenkabinet, Brussel)

De Ninoofse premonstratenzerabdij liet echter niet af. Op 9 november 1662 vroeg en kreeg abt De Neve de instemming van een meerderheid van zijn medebroeders en de abt van de Parkabdij (Heverlee) om de grauwezusters op te nemen. De hinderlijke minderbroeders zouden voor het einde van de maand uit Ninove moeten verdwijnen. Maar ze waren er nog na nieuwjaar 1663, tot de abt hen verbood om de mis te lezen en ze onder grote opspraak bij het volk uiteindelijk toch naar hun klooster in Geraardsbergen terugkeerden.

Daarmee begon een proces, dat 25 jaar zou aanslepen, waarbij diverse rechtbanken van Gent, Brussel en Mechelen ⁽¹¹⁾ in totaal 8 arresten hebben geveld en de kansen van de abdij en de minderbroeders voortdurend wisselden. Het monsterproces betekende bijna het einde van het 'susterhuys'.

2.5. Het vertrek van de zusters

Op 17 juni 1664 was vanuit Rome een breve ⁽¹²⁾ gekomen van paus Alexander VII, die de grauwezusters het verbod had opgelegd om norbertinessen te worden. Op 17 december 1666 was die uitspraak nogmaals bekrachtigd, met de toevoeging dat ze onderworpen bleven aan de minderbroeders.

Figuur 6: het 'susterhuys' op 18 oktober 1662 op een detail van het stadsplan van Philips De Dyn. (Rijksarchief, Gent)

⁽¹¹⁾ De Raad van Vlaanderen in Gent behandelde ondermeer processen tussen abdijen en kloosters over bezitsrecht. De Geheime Raad van de koning in Brussel was een juristenraad met een adviserende functie. De Grote Raad van Mechelen kan worden gezien als een hof van beroep tegen arresten van de Raad van Vlaanderen.

⁽¹²⁾ Een breve (van het Latijn brevis = kort) was een kort pauselijk schrijven op wit perkament in gewoon schrift, met de vissersring rood gezegeld en meestal ondertekend door de kardinaal-secretaris. Het geschrift behelsde meestal de mededeling van gunsten en benoemingen.

Maandag 14 maart 1667 was daarom een zwarte dag in de geschiedenis van het 'susterhuys: moeder-overste Joanne Robert verliet samen met 6 andere zusters het convent in de Burchtstraat om nobertinessen te worden in het witte overkleed van Prémontré; slechts 5 wilden grauwezuster blijven. De minderbroeders beschouwden de zusters die weggingen derhalve als ongehoorzame rebellen. Moeder Joanna trok met 3 zusters naar het kasteel van Vitseroel in Ternat; 2 andere zusters zijn meteen doorgereisd naar het Groot-Begijnhof in Gent en 1 zuster was bij vrienden in Brussel troost gaan zoeken.

De ontgoocheling volgde echter snel: een meerderheid van de Ninoofse kanunniken zag een nieuw Gents klooster van Sint-Jozef in Galilea niet meer zitten omdat niet alle zusters naar de abdij waren overgekomen. Pas op het kapittel van 10 februari 1668 kwamen de abt en zijn kanunniken tot een onderling vergelijk. Op 16 februari 1668 volgde dan een overeenkomst tussen de abdij en 7 grauwezusters. De stichting van een nieuw norbertinessenklooster in Gent werd opgegeven en de overgang van de grauwezusters naar de norbertijnenorde herzien. De zusters kregen 3 maand proeftijd en 1 jaar noviciaat in een bestaande kloosterorde; zij ontvingen elk nog wel de 100 gulden dotatie.

Een maand later, op 21 maart 1668, keerden 2 zusters echter al terug naar het 'susterhuys'; de overige 5 zijn uiteindelijk norbertinessen geworden in diverse kloosters.

3. De penitenten – recollectinen in het susterhuys (1672-1796)

Op 14 maart 1667 kwam de pater provinciaal Francies van Heule bij de 5 achtergebleven grauwezusters om het verarmde en deels verlaten klooster weer bestuurbaar te maken. Zuster Barbara Cranston werd als oudste de moeder-overste. Op de eerste lentedag van 1668 kwamen 2 berouwvolle zusters na hun vlucht terug, waarin ze met grootmoedige vergiffenis werden opgenomen.

3.1. Een gulle markiezin

In het voorjaar van 1671 had dame Jacqueline de Lalaing, markiezin en douarière ⁽¹³⁾ van Trazegnies, een drukke briefwisseling gevoerd om in het 'susterhuys' de nieuwe observatie van Limbourg der penitenten-recollectinen ⁽¹⁴⁾ in te voeren. Zelf was ze ooit de vertrouweling geweest van aartshertogin Isabella en de beschermvrouw van de franciscaanse orde. Op 31 juli 1671 is in Ninove de stichtingsakte getekend van het nieuwe 'susterhuys', door de markiezin gedoteerd met 6.400 gulden.

Moeder Elisabeth van de Heilige Maria en zuster Angelina van Sint-Franciscus kwamen op 2 september 1671 in hoogsteigen persoon vanuit Limbourg om in Ninove de strenge regel voor te leven. Beiden waren Franstalig en ook de kloosterregel werd niet vertaald. Moeder Barbara Cranston overhandigde alle waardepapieren, renten en goederen aan moeder Elisabeth. De minderbroeders stelden een biechtvader aan, zonder kost noch inwoon.

Figuur 7: graftombe van Jacqueling de Lalaing en haar echtgenoot Gilles-Otto van Trazegnies. (Werk van Frans Duquesnoy in de kerk van Trazegnies)

Voor dame de Lalaing en al haar afgestorven familieleden moesten de zusters elke dag na de metten een '*de profundis*' ⁽¹⁵⁾ lezen en een jaarlijkse requiem laten celebreren. Zij zou altijd welkom zijn in het huis voor retraits. Op haar sterfbed vroeg de markiezin op 9 april 1672 nog uitdrukkelijk voor de uitvoering van die wilsbeschikking en beval ze haar juwelen aan de Ninoofse stichting te schenken.

⁽¹³⁾ Een douarie is weduwgoed of weduwgeld; het is ook het vruchtgebruik voor de langstlevende echtgenoot.

⁽¹⁴⁾ De Gentse grauwezuster Joanna de Neerincx was in 1623 uit haar wereldse Sint-Jacobsklooster naar het verre Limbourg (Luik) vertrokken, gelegen aan een bocht van de Vesder. Ze zou er voortaan als ootmoedige slotzuster leven en er in een geur van heiligheid sterven. Vóór haar dood hadden al 13 kloosters deze hervorming van de penitenten-recollectinen binnen de franciscaanse orde aangenomen.

⁽¹⁵⁾ De aanvangswoorden van boetepsalm 130 (van het Latijn *de profundis* = uit diepten), gezongen bij lijkdiensten.

3.2 Het dagelijks leven

De nieuwe penitenzusters zongen om middernacht de metten ⁽¹⁶⁾ en om 5 uur het volgende koorgebed. De dagelijkse mis werd om 7 uur gevierd, op zondag om 8 uur. Daarna werkten de zusters tot 11 uur, waarna ze het karige middagmaal gebruikten: in de refter bij godvruchtige lectuur, met een houten bestek uit aarden borden. De keukenzuster bereidde driemaal per week vlees, maar nooit 's avonds. Na het werk in de namiddag werd om 16 uur de vesper gezongen. Het avondmaal om 17.30 uur en de completen om 18 uur sloten de dag af. De eerste nachtrust duurde tot 23.30 uur.

Op elke dag voor de grote kerkelijke feesten vastten de zusters en in de grote vastentijd gedurende 40 dagen, zoals Sint-Franciscus het had voorgeleefd. Op diens naamfeest (4 oktober), goede vrijdag en Onze-Lieve-Vrouw hemelvaart aten ze slechts water en brood. Alles ademde de franciscaanse geest van armoede en ont-hechting uit.

Halverwege 1672 kende de stichting haar eerste misverstand: de zusters-stichteressen uit Limbourg verlieten Ninove omdat ze geen Vlaams verstonden of spraken. In hun plaats kwamen 4 penitenten van Sint-Pieter in Gent. Op zondag 2 oktober 1672 besloten de 5 grauwezusters hun noviciaat en legden ze hun plechtige gelofte af in de handen van pater provinciaal Francies van Heule. Hun aantal groeide aan, maar er verbleven nooit meer dan 14 zusters in het klooster.

Figuur 8: een zuster penitente-recolective. (Uit Ph. Maillart, Collection de costumes de tous les ordres monastiques)

Met de Ninoofse abdij was er nog een klein dispuut. In 1718 hadden 11 zusters een brief geschreven aan aartsbisschop Thomas-Filip d'Alsace-Bossu. Daarin maakten zij

hun beklag over de dagelijkse mis, die een kannunik van de abdij bij hen opdroeg. Tot dan toe deed hij dat gratis, maar vanaf september 1718 vroeg hij daarvoor een vergoeding. De zaak sleepte een jaar aan en de zusters hadden zelfs al bedreigd de minderbroeders terug te roepen als bedienaars van de eredienst. De monseigneur legde in 1719 de moeilijkheid bij tijdens een persoonlijk bezoek aan het klooster.

3.3. De school van de penitenzusters

Moeder Barbara Cranston had in 1671, het jaar waarin ze de hervorming van Limbourg in het 'susterhuys' hielp doorvoeren, het proces gewonnen tegen de abdij om haar school te mogen behouden. De penitenzusters zetten dus de onderwijstraditie voort.

Een regelboek uit 1660 bevatte voorschriften over pensionairen, die de zusters bij zich opnamen. Elke opvoedster moest in een onbesproken voorbeeldig leven deze jonge zielen christelijke waarden en deugden

⁽¹⁶⁾ In het klassieke kloosterleven bestaat het gebedsleven uit het nachtofficie (gebedsdienst voor het slapen gaan), de lauden (van het Latijn laus = lof, het 1ste van de daggetijden, genoemd naar de lofzangen, waaruit het voornamelijk bestond en gebeden of gezongen om 6 uur), de terts (van het Latijn tertius = derde, het 2de van de daggetijden, oorspronkelijk gebeden of gezongen op het 3de uur of 9 uur), de sext (van het Latijn sextus = zesde, het 3de van de daggetijden, oorspronkelijk gebeden of gezongen op de 6de uur of de middag), de nonen (van het Latijn nonus = negende, het 4de van de daggebeden, oorspronkelijk gebeden of gezongen op het 9de uur of 15 uur), de vespers (van het lat. vesper = avond, de voorlaatste in de rij der daggebeden, oorspronkelijk gebeden of gezongen om 18 uur) en de completen (van het Latijn complere = voltooiën, het laatste van de daggebeden, oorspronkelijk gebeden of gezongen om 21 uur).

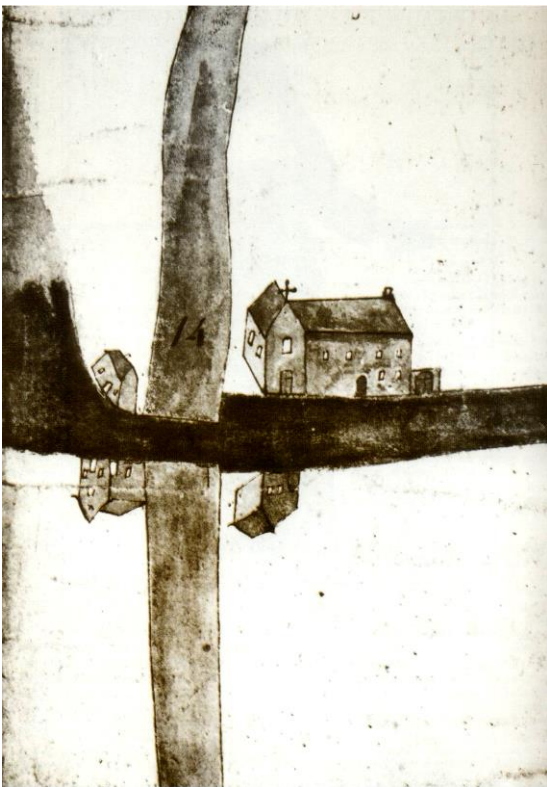
doorgeven. De zusters zagen hun opvoeding graag uitmonden in een roeping van hun pensionaire, of anders in een stichtend deugdzaam leven.

De zusters mochten wel geen school houden voor externen, tenzij waar het nodig was en indien dit voor hen geen grote last betekende: ze meden in hun slotklooster liever het dagelijkse komen en gaan van uitgelaten scholieren en hun wereldse ouders. In het behoeftige klooster was alle materiële hulp echter welkom, ook de financiële inbreng van de school.

In 1783 noemde de toenmalige Ninoofse burgemeester het klooster erg *'rustique'*, zowel naar voedsel als naar logement. Uit datzelfde jaartal dateert een memorie over de gescheurde muren van de kloosterkapel en de school. Door hun ligging vlak naast de Dender zouden deze vanaf de fundering moeten worden heropgebouwd. De burgemeester en zijn raad vonden als verlichte bestuurders het streng gesloten pensioonaat echter van weinig nut voor de burgers. Een *'école publique'* had kunnen nuttig zijn, maar de zusters verwaarloosden haar wegens de verplichting van het kloosterslot.

Toch spreekt een andere verlichte memorie uit 1782 met veel lof over de zusters en hun kloosterleven: ze waren echte religieuzen, die vroom hun officie hielden en zichzelf als verpleegster aanboden toen de hospitaalzusters van Ninove weigerden om zieken te verzorgen.

3.4. De citoyens en de penitenten

De naschokken van de Franse revolutie bereikten ook Ninove. Op 4 september 1794 eisten de Franse citoyens van de penitenten 3.000 gulden, hun bijdrage in de 4.000.000 pond waarmee het oude Land van Aalst⁽¹⁷⁾ werd belast. Deze som moest 3 dagen later worden betaald op het stadhuis van Aalst. De toenmalige moeder Theresia gaf op 6 september notaris Maximiliaan Rapalier de opdracht om per brief alle wanbetalers tot betaling aan te manen. Maar geen enkele geestelijke instelling van Ninove heeft op 7 september de belasting kunnen storten. Bovendien betaalden de schuldenaars met assignaten⁽¹⁸⁾ in plaats van echt geld.

Op 26 juni 1796 verbleven nog 14 zusters in het klooster. De Raad van Vijfhonderd besliste op 1 september 1796 tot de afschaffing der geestelijke instellingen. De kanunniken van de premonstratenzerabdij trokken op 20 januari 1797 weg uit Ninove. Wanneer de zusters zijn vertrokken is niet duidelijk, al gebeurde dit kort nadien.

Figuur 9: het 'susterhuys' op 1 oktober 1780, volgens een detail uit de 'caerte figuratief' van de landmeters Roosens en Chaboceau. (Rijksarchief, Gent)

Het officiële verdict over 3 eeuwen franciscaanse spiritualiteit van grauwezusters en penitenten viel op 17 juli 1798: een ambtenaar van het Uitvoerend Directoire verkocht in Gent de goederen van de Ninoofse penitenten. Na een langdurig opbod tussen verschillende geïnteresseerden, werd de eigendom voor 200.000 pond toegewezen aan Arnauld van Dinter, een Gentse deurwaarder. Hij verklaarde achteraf wel het 'susterhuys' te hebben gekocht voor Nicolas Gaillot, een handelaar

⁽¹⁷⁾ Het Land van Aalst vormde een bestuurlijke eenheid voor het gebied tussen de Dender en de Schelde met Aalst, Dendermonde, Geraardsbergen, Ninove en Oudenaarde als belangrijke steden.

⁽¹⁸⁾ Assignaten waren het papiergeld dat aan het begin van de Franse revolutie van 1789 was geïntroduceerd en intussen al veel van zijn waarde was verloren. Zo had dit papiergeld in juli 1794 nog 34 % van zijn oorspronkelijke waarde bij de introductie in 1789, maar in maart 1795 was dit al teruggedeven tot 15 % en in juni 1795 zelfs tot 5 %.

uit Ninove. Maar ook die was maar een stroman voor de uiteindelijke koper: Pierre Blondel, een vrederechter in Geraardsbergen, die een jaar eerder de oude abdij van Grimminge had verworven.

Moeder Theresia kon uit het verkochte huis nog enkele obligaties, wat zilverwerk en een blikken pot met geld meenemen. Elke zuster kreeg bij het afscheid 50 gulden mee. Extra pijnlijk was de onderlinge verdeeldheid over hoe het verder moest gaan. Tot 1805 moet de verstrooide communauteit nog de idee hebben gehad om ooit naar het klooster te kunnen terugkeren, maar in dat jaar brandde het 'susterhuys' af. Medezuster Scholastica had van bij de aanvang aangedrongen op de verdeling van het kloosterbezit en bleef daar vanuit haar verblijfplaats in Nieuwerkerken op aandringen, maar moeder Theresia wou daar niet op ingaan. In een brief van 19 augustus 1807 liet ze bisschop Stefanus Fallot de Beaumont weten, dat ze het kloostergoed bij testament had overgemaakt aan 2 zusters. Daarmee viel het doek over bijna anderhalve eeuw penitenten in het 'susterhuys'. In de loop van de daaropvolgende jaren stierven de zusters in hun verspreide verblijfplaatsen in Ninove, Nieuwerkerken en Aalst.

4. De zusters van de HH. Harten in het susterhuys (1836 tot heden)

Figuur 10: directeur-stichter Lodewijk Vergauwen. (Klooster, Ninove)

Op 20 maart 1829 kwam de 29-jarige Gentse priester Lodewijk Vergauwen naar Ninove. Hij werd de helper van Jan-Baptist Luyckx, een 68-jarige oud-norbertijn van de abdij, die er al 20 jaar pastoor was. Op dat moment telde Ninove 4.077 inwoners, een 10-tal privé-schooltjes en een burgerlijk hospitaal in de Burchtstraat.

Op verzoek van het gemeentebestuur en met de toestemming van de Gentse bisschop Van de Velde vond begin 1831 een herschikking plaats van het Godshuis van Nazareth ⁽¹⁹⁾ en het burgerlijk hospitaal. Onderpastoor Vergauwen werd directeur van het hospitaal met zijn 50 zieken en bejaarden en eind 1834 ook ontvanger.

4.1. Een nieuwe stichting

Het 'susterhuys', tegenover het burgerlijk hospitaal gelegen, was na de brand van 1805 weer bewoonbaar gemaakt en in kleine huizen verdeeld. Het pand was eigendom van Emmanuel Germanes en zijn vrouw Marie-Katrien Delwarde. Op 1 maart 1836 vond onderpastoor Vergauwen hen bereid om het grootste gedeelte van het voormalige penitentenklooster te verkopen op een lijfrente van 961,45 fr. De verkoopakte stipuleerde, dat deze goederen nooit meer naar een wereldlijke persoon mochten overgaan en ze enkel mochten worden gebruikt voor de oprichting van een geestelijk gesticht, dat een armenschool of een ander werk van naastenliefde moest beginnen.

⁽¹⁹⁾ Het genaamde godshuis was op 20 februari 1576 gesticht door Antoon De Vlaeminck en bood onderdak en verzorging aan 7 ouderlingen.

Op 1 mei 1836 is de 27-jarige juffrouw Virginie Tibbaut een school begonnen in het oude penitentenklooster. Van haar grootmoeder zou ze in 1842 – ze was toen overste van de zusters HH. Harten – de aanzienlijke som van 6.000 fr. erven. Ze was de oudste dochter van een brouwer-koopman uit Wetteren, waar Lodewijk Vergauwen van 1824 tot 1829 onderpastoor was geweest. Juffrouw Tibbaut kreeg op 10 augustus hulp van de Aalsterse juffrouw Marie-Thérèse Versé. Het begin van een nieuwe congregatie is mee bepaald door de komst van juffrouw Adèle Huart uit Ath. Ze was eerst ingetreden in Doornik bij de ‘congrégation des Dames de Saint-André’⁽²⁰⁾. Achteraf trad ze in Amiens toe tot de ‘congrégation des Religieuses du Sacré-Coeur de Jésus’⁽²¹⁾.

De nieuwe gemeenschap groeide snel, want op 30 januari 1838 ontvingen 10 postulanten het kloosterkleed van de congregatie der ‘Dochters van het Allerheiligste Hart van Jezus en Maria’.

Figuur 11: zuster Marie-Louise, de stichteres en eerste moeder-overste. (Klooster, Ninove)

Op 27 juni 1838 werd Lodewijk Vergauwen benoemd tot directeur van de nieuwe congregatie. De eerste 7 zusters legden op donderdag 21 maart 1839 hun eeuwige geloften af in de handen van de Geraardsbergse deken Filip Van Dorslaer⁽²²⁾; de andere 3 deden dit op 5 februari en 7 april 1840. Zuster Marie-Louise (Virginie Tibbaut)⁽²³⁾ werd gekozen tot de eerste overste.

Zo kwam er opnieuw een zustercongregatie – de derde na de grauwezusters en de penitenten – binnen de muren van het ‘susterhuys’. Het ideaal van deze nieuwe stichting – een leven aan god gewijd in dienst van onderwijs en ziekenzorg – sloot nauw aan bij de oude tradities van het huis.

Toen Adèle Huart uit het klooster in Amiens naar Ninove kwam, had ze wellicht een exemplaar mee van de Franse kloosterregel van de ‘*dames religieuses du Sacré Coeur de Jésus d’ Amiens*’. Deze leefregel diende als basis voor de eigen leefregel, die in april van 1837 werd op punt gesteld door pater jezuiet Van de Kerckhove. In 1834-1835 had de pater in Nederbrakel de zusters van het Heilig Hart van Maria helpen stichten en wellicht heeft hij de aanvulling ‘*et du Saint Coeur de Marie*’ aan de kloosterregel toegevoegd. Hoe dan ook, in het oudste regelboek van 1838 heette de congregatie al ‘*religieuses du Sacré Coeur de Jésus et du Saint Coeur de Marie*’. De oudste Nederlandse benaming treffen we aan op het bidprentje van zuster Agnes, die op 27 november 1847 stierf als zuster “*uit het klooster van de HH.Harten van Jezus en Maria*”.

4.2. De leefregel

De oudste leefregel van 33 hoofdstukken – in het Frans geschreven – werd door vicaris-generaal Sonnevile officieel goedgekeurd op 18 oktober 1838. Uit die vroege beginjaren spreekt nog de strenge monastieke dagindeling in het klooster.

Tijdens het middagmaal om 12 uur las een zuster geestelijke lectuur voor uit een boek dat de overste koos.

⁽²⁰⁾ De ‘congrégation des Dames de Saint-André’ in Doornik gaat terug tot de 13de eeuw. Na de opheffing tijdens de Franse revolutie is de congregatie hersticht in 1801.

⁽²¹⁾ De ‘congrégation des Religieuses du Sacré-Coeur de Jésus’ werd in 1800 in Parijs gesticht door de H. Madeleine-Sophie Barat. Het eerste klooster werd in 1801 opgericht in Amiens.

⁽²²⁾ Op dat moment behoorde Ninove nog tot de dekenij Geraardsbergen.

⁽²³⁾ De zusters lieten hun kloosternaam steeds voorafgaan door Marie, uit devotie voor de H. Maria.

De zusters stonden op om 4.30 uur (in de winter om 5 uur) en baden een half uur later het morgengebed in de kapel. Om 6.30 uur (7 uur in de winter) las de directeur de conventmis, waarop het ontbijt en de dagtaak volgden tot 11.30 uur. Dan baden de zusters de rozenkrans ⁽²⁴⁾, het confiteor ⁽²⁵⁾ en de akte van berouw ⁽²⁶⁾.

Een half uur later waren er vespers en completen en ook om 15 uur kwamen de zusters, die vrij waren, mediteren bij het H. Hart in de kapel. Metten en lauden volgden om 19 uur, vóór het avondmaal van 19.30 uur. Daarna was er nog recreatie tot 20.45 uur, waarna de nachtrust aanbrak.

Foto 12: de oudste foto van de zusters der HH. Harten in Ninove, met in het midden vooraan moeder-overste Marie-Victoire. Op de eerste rij zitten nog 4 van de 10 postulanten, die op 29 januari 1838 het kloosterkleed kregen: (v.l.n.r.) zuster Marie-Josephine (1ste), zuster Marie-Louise (stichteress) (2de), zuster Marie-Scholastique (4de) en zuster Marie-Philomène (5de). (Klooster, Ninove)

Al in 1902 was een herwerking gemaakt van het eerste regelboek. Deze bestond uit 37 kapitels met breed uitgewerkte hoofdstukken over het opvoedingsproject en over de ziekenzorg. Er is ook een nieuw hoofdstuk aan toegevoegd over de zorg in de bijhuizen.

Pas in 1952 is de eerste Nederlandstalige redactie van deze leefregel uitgewerkt. Het enige inhoudelijke verschil is hier dat de zusters werden gewekt om 5.15 uur. De benaming van de congregatie luidde toen: *'de zusters van het Heilig Hart van Jezus en het Onbevlekt Hart van Maria te Ninove'*.

⁽²⁴⁾De rozenkrans is een gebed, waarin de katholieke gelovige 15 reeksen van 10 weesgegroeten bidt, met tussen elke reeks een onzevader. Bij elke reeks gedenkt de gelovige ook een van de 15 mysteries van Christus (5 blijde, 5 droeve en 5 glorieuze mysteries).

⁽²⁵⁾ Het confiteor (van het latijn = ik belijd, ik beken schuld) is een algemene bekentenis van zonden. Het wordt in de Latijnse ritus gebruikt aan het begin van de eucharistieviering en bij verschillende andere gelegenheden, als een voorbereiding op het ontvangen van enige genadegave.

⁽²⁶⁾ De akte van berouw is een gebed waarin de katholieke gelovige zijn berouw uitdrukt over de zonden die hij heeft begaan ten aanzien van God en zijn medemens; er bestaan aktes van geloof, hoop en liefde.

De zusters hebben gepoogd om dit beschouwende leefpatroon in te bouwen in hun actief apostolaat. Met de nieuwe inzichten, die Vaticanum II ⁽²⁷⁾ in de kerkgemeenschap bracht, is die harmonie in 1972 in een gewijzigde leefregel vastgelegd: *“Bidden en het goede doen en wachten op God. Dagorde vatten we zeer algemeen op, zodat er kans is tot aanpassing aan lokale omstandigheden. Ochtenduren: stille tijd, getijdengebed, eu-charistieviering. Dagtaak: ontbijt, taak, middagmaal, rusttijd, taak, avondmaal, ontspanning. Avonduren: stille tijd, getijdengebed, dagsluiting.”*

Figuur 13: de wapenspreuk als samenvatting van de leefregel. (Klooster, Ninove)

In een tweede gedeelte werd het algemene gedeelte praktisch uitgewerkt in 8 hoofdstukken: gebedsleven, religieus maagdelijk, armoedebeleving, gehoorzaamheid en verantwoordelijkheid, Christus zichtbaar maken, gemeenschapsleven, bestuur, vorming. De leefregel staat samengevat in de wapenspreuk van het huis: *‘in caritate radicati et fundati’* ⁽²⁸⁾.

De bijzonderste functies in de congregatie waren en zijn duurzaam: de Gentse bisschop is de overste van de congregatie, maar delegeert een priester als de geestelijke directeur ⁽²⁹⁾. De gemeenschap kiest om de 3 jaar zelf een eerwaarde moeder ⁽³⁰⁾ en het verloop van haar verkiezing is nauwgezet neergeschreven in de regelboeken. De zuster-assistente, de zusters van de raad, de novicemeesteres en de zuster-econome staan de overste bij in haar taken.

4.3. Het belangrijkste doel: het onderwijs van de jeugd

In maart 1835 stuurde pastoor Luyckx een overzicht van het aantal Ninoofse scholen naar de Gentse bisschop. Er waren 7 privé-scholen voor betalend onderwijs met 231 jongens en 140 meisjes, 1 armenschool voor kosteloos onderwijs met 30 jongens en 20 meisjes, 1 zondagsschool voor jonge volwassenen met 151 jongens en 212 meisjes. Een jaar later begonnen onderpastoor Vergauwen en juffrouw Tibbaut in het oude ‘susterhuys’ hun eigen school. In 1838 bestond daar al een kantschool: elementair onderricht en leren kant maken voor meisjes door zuster Agnes. In de Franse school van zuster Gertrude (Adèle Huart) betaalden de internen en externen schoolgeld.

In het schooljaar 1841-1842 is er een tweede zusterschool opgericht onder impuls van pastoor Jean-Baptist Annocqué. Ze was ondergebracht in het oude Sint-Jorishof, in 1840 geschonken door juffrouw Katrien Crockaert aan de zusters van de heilige Vincentius uit Deftinge; Ninove was hun eerste bijhuis. Volgens de notarisakte had de schenking tot doel *“onderwijs der kinderen en bijzonderlijk der arme, de arme zieke te bezorgen, te leven volgens den regel van den heyligen Vincentius”*.

⁽²⁷⁾ Vaticanum II (1962-1965) was het concilie, waarop paus Johannes XXIII alle bisschoppen ter wereld in Rome samenriep in het Vaticaan; zijn opvolger Paulus VI heeft het beëindigd. Alle constituties en decreten waren in hun geheel uitingen van een vernieuwde geest binnen de kerk, die werd samengevat in de term ‘aggiornamento’ (het bij de tijd brengen van de kerk), die de bedoelingen van het concilie kenschetste.

⁽²⁸⁾ Uit het Latijn = vastgeworteld en gegrondvest in naastenliefde.

⁽²⁹⁾ De directeurs van de congregatie: Lodewijk Vergauwen (1838-1867), Frans Maes (1867-1914), Leon Van den Steen (1915-1960), Jozef Van Paeppegem (1960-1968), Maurits De Mulder (1967-1974), Herman Van Lierde (1974 tot op heden).

⁽³⁰⁾ De moeder-oversten: moeder Louise (1839-1851), moeder Augustine (1851-1857), moeder Victoire (1857-1895), moeder Berchmans (1895-1932), moeder Gertrude (1933-1936), moeder Hildegard (1936-1961), moeder Gilberte (1961-1989), moeder Jeannine (1989 tot op heden).

Figuur 14: de pensionnaires in 1870, samen met zuster Cécile. (Klooster, Ninove)

Dat initiatief viel in slechte aarde bij directeur Vergauwen, die het als een vijandelijke aanslag bezag. De Gentse bisschop probeerde een salomonsoordeel te vellen: het 'susterhuys' zou de kantschool sluiten (omdat de zusters van Deftinge betere kant maakten) en het Sint-Jorishof zou zijn Franse school sluiten en de leerlingen aansporen naar het andere klooster te gaan. De bisschop suggereerde het 'susterhuys' ook om het schoolgeld te verlagen, anders zouden weinig leerlingen die overstap maken. Ondanks een petitie bleef de bisschop bij zijn besluit.

Een prospectus geeft rond 1845-1850 inzicht in de onderwezen vakken in het 'susterhuys'. Het eerste onderwijs omvatte les in lezen en schrijven, Frans en Nederlands. De gevorderden studeerden grondig Frans, letterkunde, briefstijl, algemene en bijbelse geschiedenis, mythologie, aardrijkskunde, kosmografie, rekenkunde en boekhouden. Alle meisjes leerden huishoudelijk werk. Tekenen, schilderen, Engels en muziek waren bijzondere leervakken, waarvoor extra werd betaald. De internen mochten om de 14 dagen bezoek ontvangen op dinsdagmorgen, ze betaalden 300 fr. per trimester en moesten tafelgerei, toiletgerief en linnen meebrengen.

Later bleek het Sint-Jorishof toch de Franse school, de 'borgerschool', terug te hebben opgericht. Volgens deken De Cock, in zijn verslag van 1871 over de toestand van het Ninoofs onderwijs, moesten de zusters uit Deftinge ook betalend onderwijs voor meisjes geven om in hun voortbestaan te kunnen voorzien. De stroeve verhouding met de zusters van Deftinge verdween, toen deze op 27 december 1876 het Sint-Jorishof voor 20.000 fr. verkochten aan de zusters van de HH. Harten.

In de loop van daaropvolgende decennia is het onderwijs van het 'susterhuys' verder geëvolueerd en uitgebreid, ook in de materiële betekenis van het woord. Er ontstaan een bewaarschool (kleuterschool), een lagere school, een middelbare school (algemeen secundair onderwijs), een handelsafdeling (technisch secundair onderwijs), een beroepsschool (beroeps secundair onderwijs), een avondberoepsschool, een huishoudschool, een bijzondere cursus voor klermaaksters, een BLO-school.

Anno 2021 heeft het 'susterhuys' een kinderdagverblijf (de Hartjes), een basisschool met kleuterafdeling, een secundaire afdeling. In de loop der jaren is het leerkrachtenkorps gesecculariseerd en kwam de directie van de basis- en de middelbare school ook in lekenhanden. De school vormt samen met het voormalige Sint-Aloysiuscollege, de Sint-Jorisschool, de basisscholen van Aspelare, Meerbeke en Okegem de scholengroep Hartencollege.

4.4. De bijhuizen

De zusters hebben in de loop der jaren ook een aantal bijhuizen gesticht: in Denderwindeke, Herne, Sint-Lievens-Esse, De Sint-Jorisstraat (Ninove), Waasmunster, Ouwegem, Pollare, Okegem, Outer, Burchtdam (Ninove), en Zétrud-Lumay. We vermelden er een aantal, die voor Ninove belangrijk waren.

4.4.1. Denderwindeke (1845-1980)

In 1845 stelde baron Van Wijckerslooth zijn huis 'Den Haerschoot' of ook 'Linkebeek' genaamd, open voor de nog jonge congregatie. Op 5 november kwamen 3 zusters er om een bijhuis te stichten en er les te geven. In 1867 kocht onderpastoor Honoré Van den Bossche dit huis en liet hij er de zusters gratis wonen. Net voor zijn dood legateerde hij het gebouw op 6 april 1893 aan de Aalsterse advocaat Odilon Vander Haegen; de zusters verwierven het van hem in 1923.

De basisschool was al op 1 oktober 1976 gefusioneerd met deze van het Instituut HH. Harten. In 1980 zijn de laatste zusters vanuit Denderwindeke teruggekeerd naar Ninove en viel het doek over deze aparte school.

Het uitgestrekte Denderwindeke telde ook nog 2 wijkscholen: Boterdael (1909) en Nijken (1911); een aantal zusters gaf ook daar les op verzoek van de pastoor (voor Boterdael) en de burgemeester (voor Nijken). De eerste is gesloten in 1971, de tweede in 1969.

4.4.2. Sint-Jorisstraat Ninove (1876-1979)

Rentenierster Katrien Corckaert schonk in 1839 het grote Sint-Jorishof aan de zusters van de H. Vincentius uit Deftinge. De komst van deze nieuwe zusters zorgde tientallen jaren voor een onderlinge strijd in het katholiek onderwijs in Ninove. Die geschiedenis eindigde op 27 december 1876 met de verkoop van het Sint-Jorishof door de zusters van Deftinge aan de 5 zusters der HH. Harten voor de ronde som van 20.000 frank.

Al in 1883 telde de school tot 500 leerlingen en 7 novicen. Na de 'papkesschool' gingen de meisjes naar de 'maskesschool' in hetzelfde pand. De jongensschool was ook daar gevestigd, maar door een muur dwars over de speelplaats van de rest gescheiden.

Figuur 15: het Sint-Jorishof als detail van een stadsplan van Philips de Dyn van 18 oktober 1662. (Rijksarchief, Gent)

Op 8 september 1919 verkocht zuster Alphonse – de enige van de 5 zusters die het in 1876 kochten – aan priester-leraar van het college Omer Duerinck. Hij zou het huis in 1923 overdragen aan de parochiale werken van Ninove. Het leerlingenaantal daalde in de loop der jaren, zodat

op 1 september 1975 de basisschool niet meer werd heropend. Na het schooljaar 1978-1979 ging ook de kleuterafdeling dicht.

Intussen had het Sint-Jorishof, door de komst van een afdeling voor Bijzonder Lager Onderwijs in een nieuwbouw langs de Vestbarm al een nieuwe bestemming gekregen. Op 1 september 1962 waren in het park van het 'susterhuys' 2 klassen ingericht voor kinderen met leermoeilijkheden. Vanaf 1 november 1963 werden ze een zelfstandige school, los van de basisschool HH. Harten. De BLO-afdeling kreeg in 1963 in het kloosterpark nieuwe kleuterklassen en kon vanaf 1974 ook terecht in een deel van de schoolgebouwen in het bijhuis van Pollare. Sinds 1977 vond de Sint-Jorisschool in een nieuwbouw onderdak.

4.4.3. Pollare (1892-1979)

3 zusters vertrokken op 3 februari 1892 naar Pollare. Op verzoek van pastoor Jan Frans Boeykens kwamen zij er onderwijs geven. Het huis met domein in Pollare Dorp besloeg 64 are en werd op 20 augustus 1898 eigendom van de congregatie. Het werd uitgebouwd tot een buitengoed voor het 'susterhuys' en voorzag zelfs in de groenten van het klooster. Vanaf 1932 waren nog een tennisplein, schommels en ander speeltuig, zelfs een restaurant aanwezig.

De schoolbevolking begon rond 1960 terug te lopen; in 1962 waren er nog maar 2 lagere graadklassen en 2 kleuterklassen voorzien. Het schooljaar 1972-1973 was het laatste. Op 1 augustus 1979 schonken de zusters het hele domein aan de vzw Parochiale Werken van Pollare.

4.4.4. Okegem (1894)

Dat de zusters op enkele jaren tijd bijhuizen konden stichten, kwam door de toevloed aan novicen: in het decennium 1885-1895 legden 26 novicen hun geloften af. Op 3 oktober 1894 sloten het gemeentebestuur en de congregatie een overeenkomst: 3 zusters kwamen naar Okegem tegen een jaarwedde van 1.200 frank. De eigenaars van het domein in Okegem Dorp, de familie Covens, verkochten op 9 september 1899 het klooster met lusthof en moestuin aan de congregatie.

De kloosterschool hield op als een zelfstandige kloosterschool te bestaan en fuseerde op 1 oktober 1977 met de vrije lagere meisjesschool van Meerbeke.

Het klooster is op 25 oktober 2003 opgeheven. De school bleef zelfstandig verder bestaan als de vzw Vrije Basisschool Okegem. De congregatie gaf de gebouwen en grond in erfpacht aan de school.

4.4.5. Outer (1911-1983)

De Meerbeekse senator Charles Van Vreckem schonk op 21 februari 1911 op verzoek van pastoor Jules Brocorens 49,60 are grond, gelegen op het Veldeken, aan de Ninoofse zusters. De enige dwingende voorwaarde was dat er nog datzelfde jaar een school voor kinderen zou worden gebouwd. Op 12 mei legden pastoor Brocorens en architect Jules Birmant de eerste steen van het 'Institut Saint-Charles'. Weldadige geldschieters leenden 26.000 frank, zodat het schooljaar op 2 oktober 1911 kon beginnen met de plechtige inzegening van de 2 nieuwe klaslokalen. Het woonhuis voor de zusters was op 26 oktober klaar.

In 1924 volgden nog een feestzaal met theater en kelder en in 1947 kwam boven dat alles nog een zaal. In de meidagen van 1940 werd Okegem het refugiehuis ⁽³¹⁾ voor de directeur en de zuster van het klooster in Ninove.

Net als elders daalde ook hier het aantal leerlingen vanaf de jaren 1960. Het schooljaar 1973-1974 was het laatste voor de leerlingen van de lagere school. In september 1979 werd het klooster opgeheven en in 1983 gesloopt. Er kwamen nog wel 2 nieuwe prefab-kleuterklassen in de plaats. De vrije gesubsidieerde kleuterschool is gesloten op 1 september 1998. De 2 lokalen werden afgebroken en de bouwgrond verkocht.

⁽³¹⁾ Abdijen hadden in hun bloeitijd een refugie of vluchthuis (van het Latijn refugium = vlucht, vluchthuis, vluchtweg, onderkomen) binnen de muren van een stad, om er zich in tijden van nood met hun kostbaarheden in veiligheid te brengen.

4.4.6. Burchtdam Ninove (1911-1985)

Figuur 16: 8 zusters in de hospitaaltuin anno 1937. (Klooster, Ninove)

De dames De Mont schonken op 27 juli 1911 hun huis met bijhorigheden op de Burchtdam aan onderpastoor Jules De Clippele. Volgens voorafgemaakt ontwerp van architect Jules Brimant werd hier een school gebouwd, die op 18 september 1911 werd ingehuldigd. Op de 1ste schooldag kwamen 150 leerlingen opdagen voor 2 klassen in de lagere school en een kleuterklas.

Tot de bouw van de Theresiakerk in 1927 werden de klaslokalen elke zaterdag leeggehaald om er op zondag mis te lezen. In 1956-57 maakte de laatste zuster plaats voor een leek als schoolhoofd. Na een mislukte fusieopgave in 1972 met het Zusterhuis, sloot de lagere school van de Burchtdam in september 1974. Op 1 oktober 1985 was dat ook het geval voor de kleuterafdeling.

4.5. De zorg voor arme zieken

4.5.1. De opvolgsters van de hospitaalzusters

Al in 1228 woonden rond de stenen kapel in de Burchtstraat hospitaalzusters, die er arme zieken, pelgrims en passanten hielpen. 30 jaar later zou Jan de Bloc daar tegenover zijn begijnhof stichten (zie 'Het begijnenconvent van Ninove'). In de 18de eeuw verzorgden de zusters echter geen zieken meer, zodat het verlichte '*Plan de réforme*' in 1783 vernietigend oordeelde over de moeder-overste en haar 6 zusters. Bij gebrek aan kopers werd het hospitaal na 12 juli 1789 het burgerlijk hospitaal van Ninove en nog vóór de eeuwwisseling verlieten de zusters het huis.

In 1803 begon het religieus réveil van het hospitaal, wanneer in de kapel terug de mis wordt gelezen. Vanaf 1831 woonde onderpastoor Vergauwen in het hospitaal als een geestelijke leidsman, later ook als ontvanger. Toen hij in 1838 zijn nieuwe congregatie stichtte, was het zijn vast inzicht, dat de zusters van de HH. Harten ooit bekwaam zouden zijn om het hospitaal te bedienen. De zorg voor de arme zieken was immers de tweede doelstelling uit hun leefregel van 1838.

Daarom schakelde directeur Vergauwen een aantal zuster van de congregatie in het burgerlijk hospitaal in. Het telde in 1845 30 bedden en de zusters verpleegden er tussen de 90 en de 100 zieken per jaar. De stad deed steeds meer een beroep op hen, zodat er bijvoorbeeld in 1937 en 1947 in totaal 8 zusters werkzaam waren, die inmiddels ook geschoolde medische hulp konden bieden. De grootste zorg van de zusters ging uit naar de bejaarden in het rustoord van het hospitaal.

Tot na de Tweede Wereldoorlog begon de dagtaak van de zusters in het hospitaal om 5 uur met het wakken en het klaarmaken van het ontbijt. Dan volgde om 7 uur de misviering in de kapel, waarna van 7.30 uur tot 8 uur het ontbijt werd opgediend; de zusters aten eveneens. Van 8 uur tot 11 uur waren ze druk doende met de verzorging en het huishoudelijk werk zoals het wassen van het hospitaallinnen, strijken, verstelwerk en poetsen. Van 11 uur tot 12 uur dienden zij het middagmaal op, waarna ze zelf aten, opruimden en afwasten. Om 14 uur baden zij de rozenkrans en het breviergebed ⁽³²⁾, waarna ze zich rond 14.30 uur terug wijdten aan de verzorging, het huishoudelijk werk en de voorbereiding van het avondmaal. Het vieruurtje volgde om 16 uur met aansluitend het avondgebed. Zij dienden om 17 uur het avondmaal op en aten zelf om 19.30 uur, waarna ze opruimden en afwasten. Om 21 uur baden zij het nachtgebed en brak de rusttijd aan; in een beurtrol nam elke zuster de nachtdienst waar.

Het burgerlijk hospitaal van vroeger bleef al die tijd onder gemeentelijk toezicht; het veranderde in COO en later in OCMW-hospitaal. Door de reorganisatie van het OCMW-Ninove op 1 september 1985 kregen de zusters het statuut van het lekenpersoneel. Een overeenkomst tussen het OCMW-bestuur en de congregatie bevestigde dit statuut. Sinds het OCMW-hospitaal geen acuut ziekenhuis meer was, maar enkel nog een rust- en bejaardentehuis, is de activiteit van de zusters er systematisch afgebouwd.

4.5.2. Het hospice van Denderwindeke 'roost der ouderlingen'

Pieter Slingeneyer, een welstellende ongehuwde inwoner en gemeenteraadslid van Denderwindeke, dicteerde op 26 maart 1869, anderhalve maand voor zijn dood, aan de notaris zijn testament. Daarin stond ondermeer de stichting bepaald in zijn huis van de 'Troost der Ouderlingen', een hospice voor de oudste en de armste inwoners van het dorp. De commissieleden van de nieuwe stichting, benoemd op 12 juli 1869, telden op dat moment 2.990 Winnikenaren, waarvan 1/3de behoeftigen en 20 à 30 ouderlingen.

De allereerste bewoners van 'Troost der Ouderlingen' woonden in het huis van de stichter, naast de dorpskerk. Dat statige herenhuis werd met dat doel in 1889 uitgebouwd. Vanaf 1874 waren meestal 2 en hoogstens 4 zusters van de congregatie actief in dit huis, waarvan enkelen door het onderwijs met Denderwindeke zijn vergroeid. De grote verbouwing van het huis gebeurde tussen 1956 en 1964; in die periode verbleven de 2 zusters met hun 7 bejaarden in het hospitaal van Ninove.

Figuur 17: dorpsgezicht van Denderwindeke anno 1901 met naast de kerk het huis van Peter Slingeneyer, de stichter van het hospice. (Privé-verzameling, Meerbeke)

Aan het zelfstandig beheer van dit hospice kwam op 1 januari 1977 een einde, door de fusie van de verzorgingsinstellingen van Groot-Ninove binnen de gemeentefusie. Het hospice werd een onderdeel van het OCMW-Ninove. De laatste 2 zusters zijn er actief geweest tot september 1991 en kwamen nadien naar het moederhuis in Ninove. Inmiddels is het hospice afgebroken en vervangen door sociale appartementen.

⁽³²⁾ Een getijde- of gebedenboek van priesters en kloosterlingen.

4.5.3. Het Heilige Hartenziekenhuis (1936-2001)

Figuur 18: 12 zusters in het HH. Hartenziekenhuis, anno 1942. (Klooster, Ninove)

De eerste droom van onderpastoor Lodewijk Vergauwen in 1836 was eigenlijk een congregatie te stichten van zusters voor de ziekenzorg. Pas 100 jaar na datum is die oude droom in vervulling gegaan.

De grote krachten achter de oprichting van een eigen ziekenhuis waren de toenmalige directeur van de congregatie Van den Steen en de Ninoofse deken Joseph Walters. In de crisis van de jaren '30 van de vorige eeuw trof hen de fysieke nood van heel wat stadsgenoten. Zij vonden, dat een instelling, beheerd door de zusters, het best die nood kon lenigen.

Figuur 19: de kliniek, vóór de fusie met Asse en vóór de uiteindelijke omvorming tot Medisch Centrum. (Klooster, Ninove)

De congregatie moest dus een beslissing nemen, ook al om te voorkomen dat een andere orde zich in de stad zou komen vestigen. Op 2 november 1936 ondertekenden de directeur en moeder-overste zuster Lucienne de verkoopakte van het huis Stichelmans, een groot rentenierspand op de hoek van de Biezenstraat en de Lavendelstraat. In en half jaar tijd werd dit omgevormd tot een kliniek. Directeur Van den Steen leende hiervoor 20.000 frank, gaf 1.200 obligaties uit (500 frank per stuk tegen 3 % rente en terugbetaalbaar van 1941 tot 1950) en ook de bijhuizen stortten maandelijks 700 frank.

Het nieuwe ziekenhuis werd ingewijd op 4 juli 1937; het telde 10 bedden op de materniteit en 15 in de chirurgie. De eerste baby kwam er op 23 juli 1937 ter wereld: Jean, de eerste zoon van het echtpaar Walraevens.

De schade van het begin van de oorlog tastte de groei van de kliniek niet aan, ook niet tijdens de oorlogsjaren. Na de oorlog werd in een decennium tijd het ziekenhuis uitgebreid. In maart 1946 kwam in de tuin een vleugel bij met een nieuwe ziekenhuiskapel. In 1950 zette men er een verdieping bovenop en nog eens 4 jaar later bouwde men er nog een verdieping boven. Er waren dan 22 bedden in de materniteit en 50 bedden voor het acuut ziekenhuis. De laatste grote bouw dateerde van 1958: een dwarsvleugel op de nieuw aangekochte eigendom, oostwaarts van de kliniek. Tegelijk zijn in deze periode geregeld aanpalende woningen opgekocht om de uitbouw mogelijk te maken.

De zusters hebben samen met het toenemend aantal lekenpersoneel vanaf de jaren '60 ondervonden hoe de verpleging een echte wetenschap was geworden. Allen kozen ze voor een patiënt gerichte aanpak, waarin ook de zieke en niet enkel de ziekte werd verzorgd. Het groeiend aantal medische specialisaties maakte ook van het HH. Hartenziekenhuis een gezondheidscentrum met een economische allure voor de Ninoofse regio. Op 15 maart 1971 gaf de congregatie het beheer van de kliniek in handen van een lekendirecteur. De volgende stap naar de professionalisering was de overdracht van het beheer op 29 november 1976 aan de vzw HH. Hartenziekenhuis Ninove.

Het ziekenhuis telde in 1986 nog 134 bedden, maar toen begon een neerwaartse beweging die uiteindelijk tot het verdwijnen van een acuut ziekenhuis in Ninove zou leiden. De algemene ledenvergadering en het beheer van het HH. Hartenziekenhuis beslisten op 9 maart 1994 nog wel om de ziekenhuisactiviteiten in Ninove verder te zetten. Op termijn was echter een grondige herstructurering nodig. De plannen om een nieuw acuut ziekenhuis aan de rand van de stad te bouwen werden definitief opgedoekt en er zou worden werk gemaakt van een grondige herstructurering. Die had ondermeer tot gevolg, dat eind 1994 de materniteit werd gesloten; het aantal bedden werd afgebouwd van 141 naar 110.

De uitbating van het ziekenhuis kwam op 1 juli 1994 in handen van een nieuwe vzw 'Nieuw Ziekenhuis Ninove'. Met ingang van dezelfde datum trad de vzw ook toe tot de ziekenhuisgroepering Gasthuiszusters van Antwerpen. De vzw HH. Harten Ziekenhuis ging in vereffening. Er kwam nadien nog een fusie met het AZ Heilig Hart in het Brabantse Asse.

Maar nog was de beker niet geleedigd. Het Nieuw Ziekenhuis Ninove stopte op zaterdag 31 maart 2001 zijn activiteiten als acuut ziekenhuis. Een dag later ging het Medisch Centrum Ninove van start, onder de vleugels van het Onze-Lieve-Vrouwziekenhuis (OLV) van Aalst. Patiënten konden er vanaf dan elke weekdag terecht voor consultaties, daghospitalisaties, revalidatie en voor de opvang van chronische zieken. De opening van dit Medisch Centrum Ninove was het gevolg van de fusie-overeenkomst van 29 september 1999 tussen het OLV-Ziekenhuis Aalst en het AZ H. Hart van Asse, dat tot 31 maart 2001 het beheer over het Nieuw Ziekenhuis Ninove had waargenomen. Vanaf 1 april kwam het beheer van het Medisch Centrum Ninove in handen van het OLV-Ziekenhuis Aalst. De gebouwen zijn op die datum ook in erfpacht gegeven aan de vzw OLV-Ziekenhuis Aalst. Er zijn geen zusters meer actief in het Medisch Centrum.

4.6. De hedendaagse situatie van de zusters der HH. Harten

Momenteel telt de congregatie nog 7 leden, waarvan 1 in het woon-zorgcentrum Klateringen verblijft. Eind oktober 2021 verhuizen ze naar het nieuwe appartementencomplex aan de Kloosterweg, tegenover de Abdijkerk.

De congregatie heeft geen enkel bijhuis meer en de Ninoofse zusters zijn de enige zusters van de HH. Harten in Vlaanderen. Sinds haar ontstaan in 1836 telde de congregatie in totaal 254 zusters.

Bibliografie

BOUDENS R., Momentopnamen uit de geschiedenis van de katholieke kerk. Altiora-Averbode/Kok-Kampen, 1988, 394 blz.

COCK M., Het Susterhuys – 150 jaar kongregatie van de zusters der Heilige Harten te Ninove 1836-1986. Instituut HH. Harten Ninove, 1987, 256 blz.

DE KEMPENEER J., Aantekening uit de dagboeken van de prelaten der Norbertijnerabdij van Ninove 1657-1783. Ripova Tienen, 1995, 199 blz.

DE SCHRIJVER E., Ninovieters Kaffeegieters 1850-1950. Stadskrant 't KlokJiël, Ninove, 1982, 193 blz.

VAN ACKER K. G., Van de „Mark Ename” tot het „Land van Aalst”. In Het Land van Aalst, jaargang LV, 2003, nummer 4, blz. 293-299.

WERKGROEP ABDIJ, De premonstratenzersabdij van Ninove (1137-1796). Infobrochure bij de tentoonstelling over kerk en patroonheiligen (5-27 oktober 1985). Werkgroep Abdij, Ninove, 1985, 23 blz.

ZAAL W., Alle heiligen – Heiligenkalender voor Nederland en Vlaanderen. Elmar, Rijswijk, 1998, 476 blz.